

MARTINA HORVAT

Prilog proučavanju kajkavske književnojezične povijesti

Alojz Jembrih. 2023. *Kajkavski filološki ogledi: prinos povijesti hrvatske književnosti i jezika*. Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca. Martinišće, Zabok. 1167 str.

Uz 75. obljetnicu života i 40. godišnjicu znanstvenoistraživačkoga rada *professora emeritusa* Alojza Jembriha prošle je godine svjetlo dana u nakladništvu Hrvatske udruge Muži zagorskoga srca ugledala njegova knjiga *Kajkavski filološki ogledi: prinos povijesti hrvatske književnosti i jezika*, koja na 1167 stranica objedinjuje pedesetak već objavljenih radova nastalih u posljednjih dvadesetak godina. Knjiga je predstavljena na Tjednu kajkavske kulture u Krapini, na XXII. znanstvenom skupu s međunarodnim sudjelovanjem *Kajkavski jezik, književnost i kultura kroz stoljeća*, koji je održan 4. rujna 2023.

Radovi objavljeni u knjizi pisani su za znanstvene skupove i različite druge prigode, a tematski obuhvaćaju uglavnom nepoznate ili slabo poznate kajkavske književno-jezične teme, no autor već u uvodnome dijelu knjige napominje da knjiga možda naizgled korespondira s njegovom knjigom *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi* (1998.) u odabiru tema, ali da je korpus posve različit i utemeljen na izvornim tekstovima.

Alojz Jembrih rođen je u Varaždinu 1947. Studij slavenske filologije s doktoratom o Antunu Vramcu završio je na Bečkome sveučilištu (1977.). Bio je zaposlen u Staroslavenskome institutu i Zavodu za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku u Zagrebu, potom u Ljubljani na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete te napokon na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu od 1998. do umirovljenja 2017. Bio je stipendist Zaklade *Alexander von Humboldt* 1986. i 1991. (Tübingen, Münster, Mannheim). Senat Sveučilišta u Zagrebu 15. svibnja 2018. dodijelio mu je počasno zvanje *professor emeritus*.

Jembrihova spomenuta knjiga podijeljena je na pet dijelova. Radovi su kronološkim redoslijedom raspoređeni u cjeline prema pripadajućemu stoljeću, pa se knjiga može promatrati kao filološki kajkavski niz radova prožet autorovom objektivnom djela pisaca iz 16., 17., 18. i 19. stoljeća, kako napominje i autor u *Proslavu*. Posljednje poglavlje pod naslovom *Actualia* s pet dodatnih radova zaključuje autorova promišljanja i samu knjigu.

Okosnica je prve cjeline naslovljena *16. stoljeće* tema na kojoj je autor doktorirao – kajkavski pisac Antun Vramec. Cjelinu otvara članak *Antun Vramec – prvi hrvatski pisac u Zagrebačkoj biskupiji na tragu tridentskih smjernica*, u kojemu autor ističe kao novost Vramčev autograf koji je ostavio u jednoj latinskoj inkunabuli tiskanoj 1496. godine: *Aristoteles Opera*.

U radu naslovljenu *Još o početcima tiskanih kajkavskih knjiga u 16. stoljeću* autor među ostalim opovrgava Beličevu hipotezu o ovisnosti kajkavskoga književnog jezika o jeziku protestanata (str. 54). Jednako tako opovrgava i Murkovu tvrdnju da su prve tiskane kajkavske knjige nastale pod utjecajem protestantskih knjiga tiskanih u Urachu te da je Antun Vramec pripadao protestantskomu krugu. U ostalim se dvama člancima Jembrih također dotiče Antuna Vramca, isprva uspoređujući Vramčevu *Kroniku* (1578.) s Vitezovićevo *Kronikom* (1696.), a potom donoseći prikaz lika sv. Jeronima u *Postilli* (1586.).

Druga cjelina nosi naslov *17. stoljeće* i obuhvaća osam radova tematski uglavnom povezanih sa zrinsko-frankopanskim književno-jezičnim krugom. Cjelinu autor otvara člankom pod naslovom *Kriposti Ferdinanda II. (1640.) u adaptaciji Jurja Rattkaya*. U radu *Juraj Habelić u svjetlu Zerczala Marianzskoga (1662.)* autor donosi sadržaj navedenoga djela te neslaganja oko žanrovske pripadnosti zaključujući da djelo pripada moralnodidaktičkoj prozi, odnosno žanru propovijedi, a dotiče se i Habelićevih jezičnih promišljanja. U članku *Pogodbe/ugovori na kajkavskom jeziku iz 17. stoljeća za izvođenje radova u isusovačkoj crkvi sv. Katarine na Griču u Zagrebu* Jembrih donosi dvanaest tekstova pogodbi/ugovora prepisanih suvremenom hrvatskom latinicom koji se uglavnom odnose na obnovu isusovačke crkve sv. Katarine na Griču na Gornjemu gradu, a usto Jembrih posebno ističe vrijednost tekstova s obzirom na kajkavsko graditeljsko nazivlje.

U radu Pušlec cvjetja duhovnoga skup spravljen (1678.) *molitvenik za Bratovštinu sv. Barbare u Brdovcu* predmet je analize sadržaj molitvenika, slovopisna i ostala jezična obilježja teksta. Jezičnu analizu molitvenika Jembrih donosi i u idućemu članku *Molitvenici dviju Katarina Frankopan/Zrinski (1560. i 1661.) u suodnosu s molitvenikom Pobožne molitve (1678.)*. Riječ je o molitvenicima *Raj duše* (1560.), *Putni tovaruš* (1661.), *Dvojužni kinč* (1661.) i *Pobožne molitve* (1678.), koje autor smatra bogatim vrelom za jezična istraživanja u kontekstu povijesti hrvatskoga jezika.

U posljednjim trima člancima navedene cjeline tematska je okosnica također obitelj Zrinski. Jembrih smatra da je točniji naziv za *ozaljski krug – zrinsko-frankopanski krug* jer se tim nazivom apostrofiraju književnici okupljeni oko Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana, a u radu se donosi i nekoliko pisama koja su nastala prije spisateljske aktivnosti toga kruga, a koja potvrđuju jezik koji ćemo uočiti u kasnijim književnim tekstovima kruga. Autor među ostalim donosi i pisma, isprave i darovnice iz obitelji Zrinski smatrajući ih bogatim vrelom za jezično istraživanje. U posljednjemu članku cjeline zaokružuje tematski niz o obitelji Zrinski. Jembrih sumira djela pisana kajkavskim, odnosno *horvatskim* književnim jezikom, a zamjetno je da je uglavnom riječ o djelima vjersko-duhovnoga sadržaja (propovijedi, duhovno-asketska djela, hagiografska djela, katekizamska djela, liturgijska djela, polemička djela, duhovno pjesništvo i himnodija te djela za različite pobožnosti). Osim toga, neka su djela pravnoga, povijesnoga, epskoga i leksikografskoga sadržaja. Jembrih u radu donosi i kronološki slijed 20 tiskanih djela na *horvatskome* (kajkavskome) jeziku.

Treća je cjelina knjige nazvana *18. stoljeće*. Opsegom je najobuhvatnija i objedinjuje osamnaest po tematici vrlo različitih članaka. Nastavljajući se na radove o obitelji Zrinski, Jembrih otvara cjelinu radom *Još o Gatalici za čas kratiti grofice Katarine Zrinske*, u kojemu napominje da na jezičnome planu prevladava čakavica u izgovoru, a kajkavica u leksiku. O važnosti zagrebačkih kapucina u kajkavskoj književnosti 18. stoljeća govori nekoliko članaka. Od kapucina Jembrih ističe Štefana Zagrebca i Gregura Kapucina. Molitvenik Štefana Zagrebca *Zadnja volja* autor analizira u kontekstu hrvatskih molitvenika općenito, a dotiče se i analize na strukturnoj, sadržajnoj i jezičnoj razini. Od Kapucinovih djela predmet su Jembrihove analize propovijed, ali i rukopis prve inačice epske religiozne poeme iz 1794. *Pastir iščući ovcu pogubljenju*, te donosi tekst dosad nepoznat široj javnosti u prijepisu suvremenom latinicom.

Budući da je riječ o rukopisu koji dosad nije bio poznat široj javnosti (jer nije tiskan), držim da je opravdano da taj tekst u cijelosti ovdje u prijepisu suvremenom latinicom iznova predočim... (str. 615)

Od hagiografskih djela predmet je analize i Gašparotijev *Cvet sveteh*. Osvrćući se na dosad nepoznatu Gašparotijevu posvetu iz spomenutoga *Cveta* i predgovore, Jembrih donosi i moguće Gašparotijeve izvore te izbor iz djela koji je predočen u suvremenome hrvatskom prijevodu.

Među radovima koji se bave nabožnom tematikom ističemo i rad pod naslovom *Horvaczko Evangyelye (1732.) u odnosu na kajkavske svete Evangeliume (1651., 1694. i 1730.)*, u kojemu autor proučava prvi evanđelistar za Hrvate u zapadnoj Ugarskoj u suodnosu s kajkavskim evanđelistarima. Popisujući sadržajne podudarnosti i razlike, rad pokazuje jezična podudaranja u svim trima izdanjima Evandelja, ali i da je *Horvacko evanđelje (1732.)* namijenjeno publici koja je čakavsko-ikavska, što se podudara s današnjim gradišćanskim Hrvatima, kod kojih je 80 % čakavska govorna ikavica, napominje Jembrih (str. 451).

Istome vremenskom nizu Jembrih pridružuje i radove raznorodne tematike, ali iznimno važne za jezičnu povijest. Riječ je o prvome hrvatskom matematičkom priručniku pisanom kajkavskim književnim jezikom (Mihalj Šilobod-Bolšić. *Horvatska aritmetika*. 1758.), a nizu pridružuje i članak o prvome hrvatskom bontonu naslovljen *Juraj Mulih i Regule dvorjanstva ili pravila za lijepo vladanje (prvi hrvatski bonton iz 1742. i 1744. godine)*.

5. Ako hoćeš kašljati ali kebnuti, pošteno je vusta na stran obrnuti i z rubcem zakriti, ter za kihanjem reći: Bože pomizi! A zehavajuć, s palcem križ na vustah napraviti... (iz Regula dvorjanstva, str. 524).

Važnim spomena Jembrih smatra i unikatnu knjižicu *Parižanin pri Horvateh ili Pokazanje načina za pomenjšati beteg vu poplavaneh bižah* (1786.), koja je bila od velike pomoći za dezinfekciju prostora nakon poplave. Također važnim Jembrih smatra Jurja Dijanića, autora igrokaza *Narođeni dan*, kojim, kako je zamijetio Joža Skok, započinje i hrvatska dramska književnost, ali i hrvatska dječja književnost općenito (str. 632).

Od jezičnih priručnika Jembrih se dotiče školskoga udžbenika latinskoga jezika *Syntaxis Ornata Usum Croaticae Juventutis Accomodata* (1747.), ali i rukopisne gramatike *Plantićeva latinsko-hrvatska gramatika* (II. dio, 1774.). Nakon kraće analize sadržaja u članku se razmatra gramatičko nazivlje u Plantićevu prijevodu te grafija kajkavskoga dijela te gramatike (koja u povijesti ostaje zabilježena kao „prvi poznati pokušaj da se izda latinska gramatika na hrvatskome jeziku”, str. 544). U radu s naslovom *Prva hrvatskokajkavska tiskana gramatika* (1783.) Jembrih donosi dokaze koji govore u prilog autorstvu mlađega Ignacija Szentmártonyja.

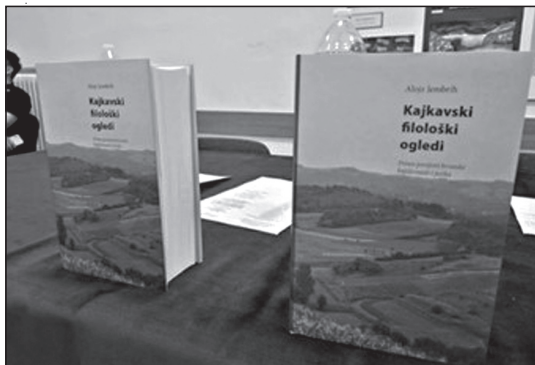
Pri određivanju autorstva spomenute gramatike (1783.), tko god bude htio o tome nešto pisati, morat će u obzir uzimati samo one relevantne podatke koji su najbliži mogućnosti autorstva. Za mene je to sada Ignacije Szentmártony mlađi, jer po njegovu stručno-izobrazbenom i djelatnom habitusu to se daje lako zaključiti... (str. 603)

Jembrih u istoj cjelini donosi i neke važnije podatke o obitelji Patačić, a cjelinu zaokružuje tekst Kotoribski protokoli – *dragocjeni izvor za gospodarsku povijest Međimurja 18. stoljeća*. Iste je protokole Jembrih objavio u faksimilu i transkripciji 2017.

Pretposljednja cjelina Jembrihove knjige niz je od petnaest radova, koji nosi naslov *19. stoljeće*. Od jezičnih priručnika autor se bavi prvim hrvatskokajkavskim jednojezičnim suvremenim pravopisom *Naputchenye za horvatzki prav chteti i pizhati* (1808.), a dotiče se i hrvatsko-njemačkoga rječnika *Vocabularium croatico germanicum kroatisch-deutsches Wörterbuch* (1815.), koji je nastao kao reakcija na onodobnu mađarizaciju i

hrvatsku politiku, koja se okretala prema bečkome dvoru. Članak pod naslovom *Gramatičko nazivlje i leksička polivalencija u Mikloušićevu Syllabusu* (1817.) donosi ulomke iz spomenutoga udžbenika, a autor pokazuje i Mikloušićev velik prinos usustavljanju hrvatskoga gramatičkog nazivlja.

Počeci kajkavskoga biblijskog prijevoda vežu se uz prvu polovicu 19. stoljeća. U članku *Prvi cjeloviti kajkavski Novi zavjet* autor donosi niz podataka o prevoditelju

Ivanu Rupertu Gusiću, koji je svoj prijevod posvetio biskupu Maksimilijanu Vrhovcu, te slovopisne i morfološke osobitosti teksta. Jembrih je navedeni prijevod rukopisa prvoga cjelovitog *Novog zavjeta* s latinskoga na kajkavski književni jezik u transkripciji suvremenom latinicom priredio za tisak 2018. godine.

U kontekstu očuvanja kajkavske riječi u osvit ilirskoga pokreta Jembrih smatra važnim spomenuti Ivana Krizmanića i njegov rukopisni opus, poglavito njegov prijevod s engleskoga *Raj zgubljeni* (1827.) Johna Milтона (*Paradise lost*). Jembrih se dotiče i Antuna Mihanovića i njegova teksta *Reč domovini...* ističući njegovu povijesnu vrijednost, ali i opovrgavajući (čak i nedavno javno izrečenu) tvrdnju da je Mihanović „proučavao romski jezik” predočujući u hrvatskome prijevodu tekst koji je na njemačkome 1823. objavio u Beču. Od iliraca Jembrih se dotiče i Matije Smodeka naglašavajući njegovu zauzetost oko proučavanja kajkavskoga književnog jezika u kontekstu ilirskoga preporoda.

Želeći prikazati tematsku raznolikost kajkavske književnosti, autor ove knjige piše i o prvome povijesnom kajkavskom romanu (1833.), zatim o modelu prvoga odgojnog romana Jakoba Lovrenčića, o prvome kajkavskom epu Tomaša Goričanca, koji tematizira sisačku pobjedu, ali i o knjizi indijske mudrosti u kajkavskoj književnosti Josipa Marića (1833.).

Knjigu zaključuje cjelina zanimljiva naslova *Actualia*, kojom se žele obuhvatiti važnije suvremene kajkavske teme kao što je primjerice potreba za objavljivanjem sveobuhvatne povijesti kajkavske književnosti.

Pored bogato ilustriranoga niza faksimila i naslovnica djela koji čitatelju predočuju doba u kojemu je pojedino djelo nastalo, knjizi je pridodan i niz fotografija iz autorovih bečkih studentskih i zagrebačkih djelatnih dana, kojima se nastojala obilježiti 75. obljetnica Jembrihova života i rada. Neizostavan je dio knjige i opsežan životopis Alojza Jembriha s podacima iz njegova iznimno široka interdisciplinarnoga znanstveno-istraživačkog četrdesetogodišnjeg rada.

Knjiga je vrijedan prinos proučavanju povijesti kajkavskoga jezika i književnosti te podsjećanje na važna djela kajkavske književnosti i njezin jezik. Stoga smo u ovome broju rubriku *Vremeplov* posvetili njezinu prikazu, prigodno u vremenu u kojemu obilježavamo četiri i pol stoljeća kajkavske pismenosti.

Fotografirao: M. Brezak